

2008:15

Södra Björstorps dammar

Antikvarisk- teknisk förundersökning, 2008

Lotta Eriksson, Bertil Helgesson & Niclas Hansson

Regionmuseet
Kristianstad
Landsantikvarien i Skåne

Rapport 2008:15

Södra Björstorps dammar

Antikvarisk-teknisk förundersökning, 2008
Brösarps socken, 1032
Tomelilla kommun
Skåne län

Lotta Eriksson, Bertil Helgesson & Niclas Hansson

Regionmuseet Kristianstad Landsantikvarien i Skåne

Kristianstad
Box 134, Stora Torg
291 22 Kristianstad
Tel 044 – 13 58 00 vx, Fax 044 – 21 49 02

Lund
Box 153, St Larsomr. Byggnad 10
221 00 Lund
Tel 046 – 15 97 80 vx, Fax 046 – 15 80 39

www.regionmuseet.m.se

© 2008 Regionmuseet Kristianstad / Landsantikvarien i Skåne
Rapport 2008:15
ISSN 1651-0933

Omslagsfoto: Södra Björstorps huvudbyggnad med dammarna i förgrunden.
Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, Gävle. Dnr 507-99-502.

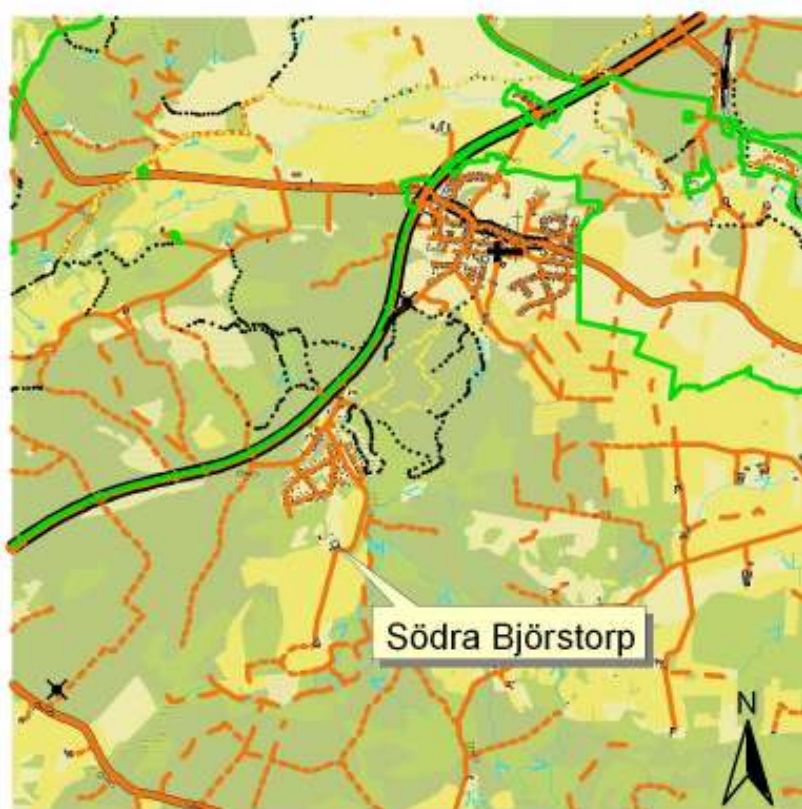
SÖDRA BJÖRSTORPS DAMMAR

Innehåll

Sammanfattning av uppdraget.....	5
Administrativa uppgifter.....	5
Södra Björstorp	6
Gården	6
Trädgården	8
Besiktning	9
Restaureringsförslag	11
Bilagor.....	13

Skånekartan med Tomelilla kommun och Södra Björstorp markerade.

Fastighetskartan, blad 2D5i, med Södra Björstorp markerad.

Sammanfattning av uppdraget

Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne har fått i uppdrag av Länsstyrelsen i Skåne att upprätta en antikvarisk-teknisk förprojektering inför en restaurering av dammarna vid Södra Björstorp. Arbetet omfattas av en kort historik av gården Södra Björstorp med den där till hörande trädgården, beskrivning av dammarnas konstruktion och tidigare utformning samt ett åtgärdsförslag för dammarnas restaurering. Uppdraget har utförts av Regionmuseet i samarbete med Niclas Hansson från Ramböll Sverige AB.

Administrativa uppgifter

Objekt	Södra Björstorp 1:1 Brösarp
Socken	Brösarp
Kommun	Tomelilla
Regionmuseets dnr	K12.20-410-07,1032
Länsstyrelsens beslut	2007-12-04 dnr 434-40240-05
Byggherre/beställare	Tuula Sjöholm
Konsulter	Ramböll Sverige AB genom Niclas Hansson
Entreprenörer	Bollerups Mini Maskin AB

Södra Björstorp

Gården

Första skriftliga belägg för Södra Björstorp härrör från 1389 då det skrivs *Björstrup*. Väderstrecksbestämningarna Norra och Södra uppträder först år 1472; *Syndher Björstrup*. Namnet innehåller mansnamnet 'Björn' och efterleden *torp* med betydelsen 'nybygge'. Torpnamnen anses härröra från vikingatid eller medeltidens första hälft.

Gården är markerad som en sätesgård på Gerhard Burmans karta över Skåne från år 1684. Omgivningarna synes bestå av ekskog.

Enligt lantmätare Lorents Gillbergs beskrivning över Kristianstad län år 1767 utgjordes *Södra Björstorp* av 1/2 frälsehemman. Under säteriet fanns 9 torp, en mjölkvarn och ett vattendrivet svarveri. Byggnaden var uppförd i en våning av korsvirke med halmtak. Till gården hörde även en trädgård med äldre fruktträd, ingärdad av en stenhägnad. Vidare skriver Gillberg att här fanns *skarp åker, god äng, bok- eke och surskog*. Med surskog menades troligen skottskog, alltså lövskog där man regelbundet skördade stubbskotten.

På skånska rekognoseringskartan från 1810-talet ser man gården tydligt utritad med symmetrisk parkanläggning mot norr. Landskapet är öppet närmast gården, men större bokskogsområden tar vid längre bort. Enligt generalstabskartan från 1860-talet har landskapet blivit något mer öppet och bokskogen har minskat i omfattning även om stora bestånd fortfarande finns kvar. Häradskartan från 1930-talet visar ett allt större inslag av barrträd i bokbestånden vilka även börjat kolonisera tidigare öppna områden. Åkermarken utgörs av stora rationella åkrar, vilka i princip har samma utbredning idag. På 1960-talet tillkom sommarstugeområdet norr om gården.

Södra Björstorps gård uppfördes på 1770-talet för Michael C:son Malmström och dennes hustru Anna Maria Hjorth. Arkitekten för byggandet av den åttkantiga anläggningen var sonen i huset, Otto Christian Malmström, som vid tiden för byggnadens uppförande studerade i Köpenhamn.

Huvudbyggnaden är uppförd som en helt sluten anläggning kring en åttkantig gårdsplan. Utanför huvudbyggnaden återfinns bl a magasins- och bränneri-byggnad samt trädgård. Fram till gården leder en lång allé bestående av bland annat lönn, ek, bok och lind.

Södra Björstorp är sedan 1977 förklarad som byggnadsminnen.

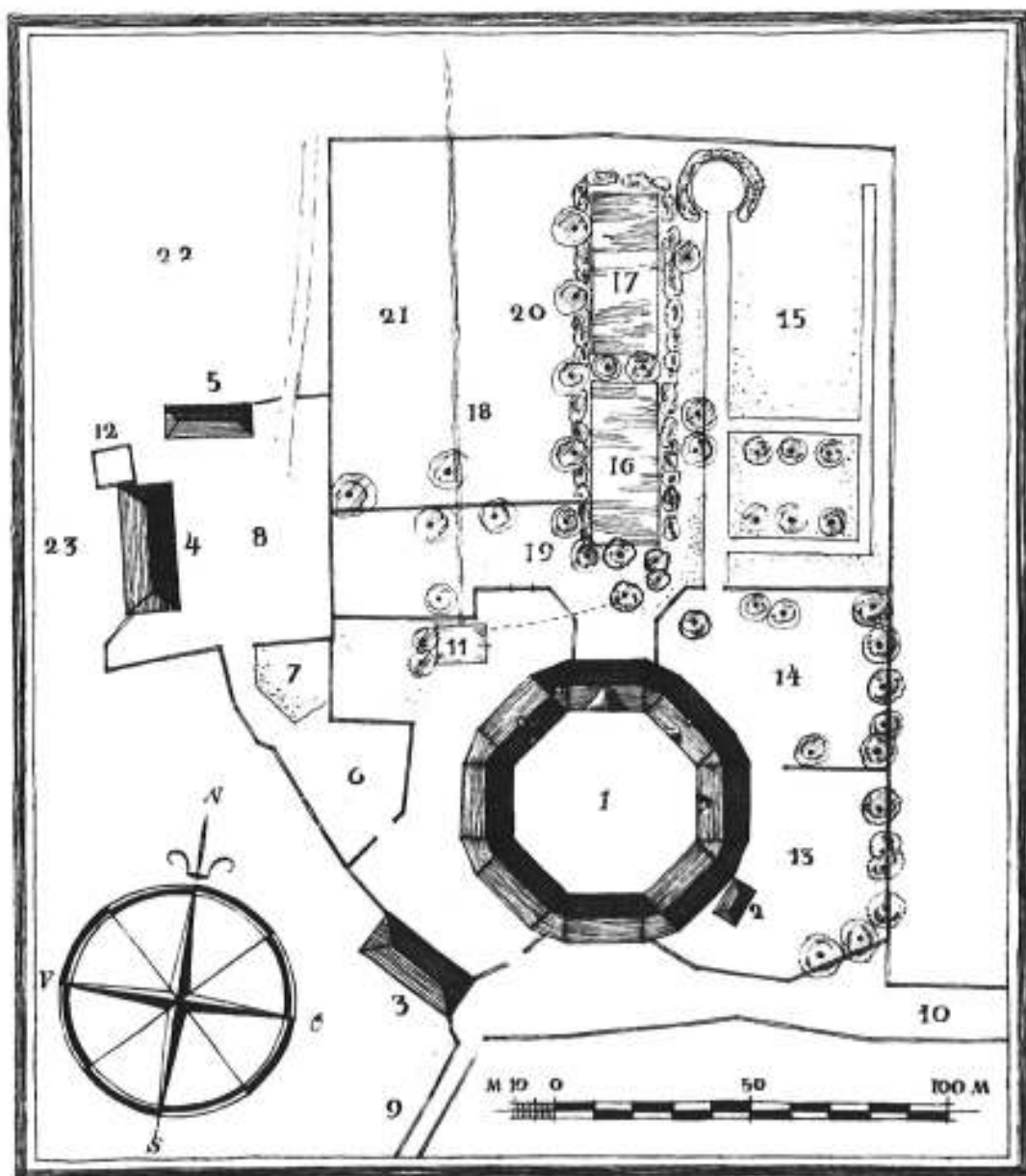

Bild 1: Situationsplan över Södra Björstorp upprättad av Gottbard Gustafsson efter en karta av Per Jönsson 1853. I Folklivsarkivet, Lund.

Bild 2: Äldre flygfotografi visandes Södra Björstorp och delar av trädgården på huvudbyggnadens baksida mot norr.

Trädgården

Trädgården belägen norr om huvudbyggnaden är uppbyggd efter barockens principer där blicken leds i ett centralt perspektiv mot den förhöjda stenmuren i trädgårdens norra del. I denna centralaxel är de två vattenspeglarna i form av rektangulära dammar placerade. Endast på den östra sidan av centralaxeln verkar regelbundna kvarter ha varit utlagda, dock utan parterrrplantering, se bild 1.

Vid vilken tidpunkt som trädgården fick sin barockartade utformning är inte klarlagt men på Skånska rekognoseringskartan från 1810-talet finns en symmetriskt anlagd trädgård med två vattenspeglar.

På 1940-talet förenklades trädgårdens utformning och parterrrerna lades igen med gräsmatta och omfattande fruktträdsplantering. Det var också vid denna tidpunkt som delar av dammarnas sidor (och dessas ovankant) försågs med betongförstärkningar och pontonen i södra dammens ena kortsida göts.

I trädgården återfinns även hönshuset, en rödfärgad träbyggnad med tegeltak och stora, småspröjsade fönster.

Bild 3: Dam 2 mot sydväst med vegetation i form av kaveldun samt kraftig buskvegetation utmed denn västra sidan.

Besiktning

Dammarnas stenlagda sidor består till största delen av obearbetad fältsten som staplats. I den undersökta bortre (norra) kortsidan av damm två från huvudbyggnaden räknat är dock helt eller delvis bearbetad sten använd. Kanterna är i relativt gott skick men utfallna stenar förekommer. Orsakerna till att stenarna fallit ur plats kan vara flera, en är den betongsträng som lagts ovanpå stenslänternas ovansida tryck ut jordmassorna och därmed fått stenen ur läge. En annan orsak kan vara de översvämningar som skett vid ett par tillfällen då rensningen av utloppsrören blivit tillfälligt eftersatta. I och i direkt anslutning till de stenlagda dammkanterna förekommer vegetation som även kan ha bidragit till att stenarna kommit ur läge.

I den norra dammens norra ände finns en gjuten betongsarg, vid undersökningstillfället synlig ovan vattenytan, som stöd för den där ovan stenlagda kanten. Enligt Tuula Sjöholm står oftast sargens kant under vattenytan.

In- och utfödesröret samt röret mellan dammarna består idag av PVC-rör som ersatt de tidigare öppna flödesdikena.

Bild 4: In- och utfödet i de båda dammarna sker vid PVC-rör. På bilden syns även den betongsarg som finns i damm 2:s norra kortände.

I den södra dammens södra kortända finns en gjuten betongponton med pålagt trädäck. Betongpontonens konstruktion har inte varit möjlig att studera men ett antal större sprickor förekommer i konstruktionen.

Dammarnas botten är täckt av ett ca 0,5 m djupt slam. I framförallt den norra dammen förekommer relativt ymnig vegetation av kaveldun.

I det förhöjda stengärde som finns norr om dammarna utanför trädgården i den så kallade sumpängen, och som troligen fungerat som fond i barockanläggningen, finns en igensatt förtagning där det tidigare utflödesdiket mynnat ut i ängen.

Bild 5: Förtagningen i stenvallen på den södra sumpängen syns tydligt i bildens mitt. Restaureringsförslaget är att åter öppna denna förtagning i samband med att de öppna diken återanläggs.

Restaureringsförslag

Huvuddelen av restaureringsförslaget presenteras i ritningen under BILAGOR. Restaureringsprincipen har varit att i huvudsak återställa dammarna till utseendet före 1940-talet då troligen betongpontonen och betongsträngarna tillkom och de öppna diken lades igen av rationaliseringsskäl.

I korthet kan förslaget sägas bestå i:

1. Dammarna tömmas och bottanslammet rensas bort liksom vegetation i form av framförallt kaveldun.
2. Utfallna stenar muras upp och kanterna justeras vid behov. Vegetation i och i direkt anslutning till kanterna ses över.
3. Betongpontonen tas bort. Metod beslutas på plats.
4. Inflödesröret i PVC byts mot ett nytt rör av betong.
5. Diket mellan dammarna samt utflödesdiket tas åter upp. Djupet anpassas efter vattenflödet. Förtagningen i det förhöjda stengärdet öppnas åter.
6. Dammarnas kortsidor släntas och besås med gräs.

Kristianstad 2008-03-28

Lotta Eriksson, Bertil Helgesson & Niclas Hansson

Regionmuseets rapportserie 2008

Kulturmiljö

1. Vä söder om S:ta Gertrud, Vä sn, FU, Jan Kockum, 2007
2. Kv Södra kasern 2 i Kristianstad, Kristianstad, FU, Jan Kockum 2007 – 2008
3. Gör en kyrka någon skillnad? DK, Åsa Alftberg & Lotta Eriksson, 2007
4. Kärnkraftens fysiska miljöer, Förstudie, Henrik Borg, 2008
5. Eslövs medborgarhus, Eslöv, AK, Helena Nilsson och Anna Rabow, 2005
6. Barsebäcks kyrka - installation av nytt värmesystem, Barsebäcks sn, AK, Kristina Nilén, 2007
7. Fjälkestads kyrka - invändig renovering, Fjälkestads sn, AK, Emelie Petersson & Helena Nilsson 2006
8. Krapperups alléer, Brunnby sn, KA, Patrik Olsson, 2008
9. Västra Nöbbelövs kyrka - utvändig renovering etapp 1, V. Nöbbelövs sn, AK, Helena Nilsson och Emelie Petersson, 2006
10. Folkestorps bränneri, Vårdplan, 2007-2008, Henrik Borg & Bengt Spade
11. Glimmingehus - kulturhistorisk värdebeskrivning, Vallby sn, KA, Kristina Nilén, 2008
12. Vikingatida silver från Kiaby, Kiaby sn, Bertil Helgesson, 2008
13. Norra Mellby kyrka, Norra Mellby sn, AK, Jimmy Juhlin Alftberg, 2007 – 2008
14. Brönnestad kyrka, Brönnestad sn, AK, Jimmy Juhlin Alftberg, 2007 – 2008
15. Södra Björstorps dammar, Brösarps sn, AF, Lotta Eriksson, Bertil Helgesson & Niclas Hansson, 2008

Förkortningar:

AF-antikvarisk förundersökning
AK- antikvarisk kontroll
AU-arkeologisk utredning
DK- dokumentation, övrigt

FU- arkeologisk förundersökning
KA- kulturhistorisk analys
MD-murverksdokumentation
OU- osteologisk undersökning

PJ- projektrapport
UN- arkeologisk undersökning
BD- byggnadsdokumentation
BAD-byggn-ark-dokumentation

